

Högskoleprovet

©

DELPROV 3: LÄS

Anvisningar

Provet består av sex texter från olika ämnesområden. Texterna är skrivna av olika författare och är ibland bearbetade för att passa in i provet.

Till varje text hör fyra uppgifter. Varje uppgift består av en fråga med fyra svarsförslag. Ett av dessa är rätt.

Ibland kan du **klart se** att ett av svarsförslagen är rätt och de andra fel. Ibland verkar först flera svar mer eller mindre rimliga. Då måste du, genom att jämföra de olika svarsförslagen välja ut det svar som **bäst överensstämmer** med innehållet i texten.

Observera att du ska lösa uppgifterna med ledning av den information som ges i respektive text.

Alla svar ska föras in i svarshäftet. - Det ska ske *inom* provtiden.

MARKERA TYDLIGT!

Om du inte kan lösa en uppgift, försök då att bedöma vilket svarsförslag som verkar mest rimligt. Du får inget poängavdrag om du svarar fel.

På nästa sida börjar provet som innehåller **6 texter** och **24 uppgifter**.

PROVTID: 60 minuter

BÖRJA INTE MED PROVET FÖRRÄN PROVLEDAREN SÄGER TILL!

Tillstånd har inhämtats att publicera det upphovsrättsligt skyddade material som ingår i detta prov.

RÖDA GUMMIBOLLEN

Han är sju år och ny i ett främmande land. I Norge heter han Kjartan men här i USA bara Tan. Och så är det, att om du har ett namn som språkets fonetik inte godtar, då blir du osynlig.

Tan har skrubbsår på knäna och en framtand lös, som miljoner andra sjuåringar på vår jord. Han är mager som en sticka. Ljust, tjockt hår med lockar över öronen. Lockar som hans storsyster avundas honom öppet.

USA: För grabben det förlovade landet med häftiga bilar, cowboys och indianer, skyskrapor och Disneyland. Och så kan han inte ett enda ord amerikanska...

Föräldrarna följde med till skolan första dagen.

- All eyes on me! sa fröken och pekade på ögonen för att få allas uppmärksamhet.

- Varför försöker hon sticka ut ögonen? viskade Tan nervöst och stötte mig i sidan.

Och vi föräldrar insåg med oro att han hade lång väg att gå i den nya världen.

Första skoldagen är över. Tiden går. Ensam och skygg står Tan lutad mot skolväggen och följer livet på skolgården. Leken är myllrande, vild och oförståelig. Sjuhundra amerikanska ungar stojar, rasar, sjunger, skrattar, hojtar och springer. Sjuhundra läromästare och förebilder. Men här är så många nya och okända lekar, så många nya ljud och obekanta ansikten. Och därtill alla orden han inte kan, språket. Vem är bäst? Vilka regler gäller? Vem vinner och vem förlorar? Varför skrattar pojkar när bollen studsar mot väggen och alla duckar? Hur räknar man poäng? Mönster och mening göms ännu i dimma. Det smärta honom. Men det är en smärta som inte bara gör ont, utan som också utmanar honom med våldsam kraft. För han vill ut ur sin ensamhet och in i skocken av ungar, in i deras lekar och deras sammanhang, ha kul med dom. Vara med! Därför viker han inte undan, trots överdos av osäkerhet. Han griper begärligt efter allt han ser och hör, kombinerar och lägger ihop pusslet som har tusentals bitar. Allt måste han få att stämma för att mönstren skall framträda. Han måste lära sig kombinationerna, tränga igenom det ogenomträngliga. Detalj skall prövas mot helhet, helhet mot detalj i ett kontinuerligt och fruktbart sammanhang. För allt vad vi vuxna förstår så handlar det om det komplett omöjligas konst, mot alla odds. Ändå har miljoner ungar klarat det före honom. Nu är det hans tur. Det kräver allt han har av mod och uthållighet.

Till synes orörlig står han där lutad mot skolväggen och tar till sig allt. Pojkkroppen rycks med i en inre dans i skolgårdens lekar, följer de andra barnens hetsiga, oregelbundna rytmer. Allt registreras, med alla sinnen vidöppna, och musiskt, med en kommande social gemenskap som oemotståndlig motivation. Han skall med. Han måste med. Det är en kamp för livet, bokstavligen talat.

I mer än tre månader stod Tan vid väggen på skolgården. Han sa ingenting på hela tiden. Inte ett enda amerikanskt ord kom över hans läppar. Och vi, hans föräldrar, led. Så ont det gör att se sin unge så ensam, så totalt utlämnad och utestängd. Lika bra att ta kontakt med skolpsykologen först som sist. Men Tan fick oss att avstå, tills vidare. För varje gång vi frågade hur han hade det, så påstod han att det var bara bra.

En dag, det var strax före jul, kom Tan till mig och sa:

- Pappa, Jag skulle vilja ha en sån där röd boll, du vet!

- Jaså?

- Ja, så jag kan leka med dom andra i skolan.

- Javisst. Det är klart!

Något höll på hända. Grabben ville ut och leka med dom amerikanska ungarna. Och han ville ha en egen boll! Jag skyndade mig iväg till närmaste supermarket och kom tillbaka med en stor, mjuk, röd gummiboll. A red rubber ball:

- Varsågod, sa jag. Här får du din boll.

Och Tan tog bollen. Han kände på den, varsamt och ömt.

Som en hund nosar på sin nya kompis, som violinisten prövar sin stråke. Medan fingrarna kände sig fram nynnade han på en sång, lågt, och i nästa ögonblick ägde han bollen, invigd, som om han alltid hade haft den. Med bollen under armen försvann han ut, nynnande.

Jag såg alltihop genom rumsfönstret: Pojken gick plötsligt på ett annorlunda sätt, amerikanskt liksom? Med lite mer fjädrande höfter och med en annan rytm i stegen var han på väg till dom andra ungarna med bollen under armen. Och snart var han mitt uppe i leken, som ny och självklar medlem av skocken. Detta var amerikansk handball. Jag kunde följa leken från mitt fönster. Serve mot gagarageväggen, kast, duck, stolpe, löp; magiska ord: Bounces! Slider! Watermelons! Redboard! Backstop! Props! Waterfall! Black magic!

Tan duckade och sprang, servade och slog mitt i hopen av amerikanska ungar, som en av dom. Pojken var inte längre norrman i den här leken. Jodå, han saknade fortfarande ord i det nya språket. Men ändå. Han sprang ju på amerikanska! Kastade på amerikanska, tog emot bollen på amerikanska, ja, sanna mina ord, han stod och väntade på sin tur - på amerikanska! Hela hans varelse uppförde sig i den här stunden annorlunda än i Norge. Omärkligt annorlunda i små nyanser, men ändå synbart på något sätt. Pojken lekte på amerikanska. Hela han. Southern California, utan tvivel! Förlöst, befriad av en boll. Exakt i samklang med dom andra ungarna.

Jag kände oändlig glädje. Pojkevaskern höll på att erövra en ny kulturell kod, helt och fullt integrerad.

- Nu börjar Tan snart prata amerikanska, sa jag samma kväll. Det står inte länge på.

Och faktiskt. En vecka senare kom det, det nya språket. Med barnets självklarhet kom dessutom något helt annat än föräldrarnas halvt hjälplösa skolengelska. Nasala vokaler, sensuella r-ljud, sjungande meningsrytmer och perfekt intonation. John Wayne! Orden flöt med medfödd känsla för rytm och timing. Utan hjälp av vuxen specialpedagog. Lek och gemenskap med andra ungar hade varit hans läromästare och motivation. En stor, röd gummiboll det förlösande mediet. Med den bollen fick han en ny kroppsidentitet. Nya kropps rörelser gav i sin tur ny lek. Ny lek gav nytt språk. Och nytt språk ny mänsklig samhörighet och ny kulturell tillhörighet. Så hett efterlängtat efter många och långa veckor och månader utanför. "Hi, there!"

Bollen åkte med hem tillbaka till Norge. A red rubber ball. Tan insisterade på det och fyllde hela sin ryggsäck med en enda sak: bollen.

Nu heter Tan åter Kjartan. Numera ligger bollen och samlar damm under en norsk pojksäng. För i Norge finns ingen som spelar amerikansk handball mot väggen. Inte ens Kjartan, alias Tan. Men det betyder inte att den röda bollen levte sitt boll-liv förgäves. En gång spelade den en magisk roll i Kjartans liv. Den lyckades med något som expediten på ett amerikanskt supermarket i Dana Point inte kunde drömma om: just den bollen fick en sjuårig pojke att våga det stora och avgörande språnget i ett främmande land: att leka och prata amerikanska, utan skyddsnät.

Källa: Björkvold, Jon-Roar. 1989, *Den musiska människan*. Stockholm: Runa, 1991, 41-43. ISBN 91-88298-04-3

Uppgifter till texten RÖDA GUMMIBOLLEN

1. Hur upplever Kjartans föräldrar de amerikanska skolbarnen?
 - A Som vilda och skrämmande.
 - B Som barn är mest.
 - C Som okamratliga och svåråtkomliga.
 - D Som energiska och påträngande.
2. Varför kan inte Kjartan, enligt artikeln, på en gång kasta sig in i de amerikanska skolkamraternas bollek?
 - A Han är för blyg för att våga ta kontakt.
 - B Han kan inte lekens regler.
 - C Han känner sig alltför pressad att delta.
 - D Han är osäker på sin egen identitet.
3. När Kjartan väl får en egen boll kommer så småningom också det amerikanska språket. Men vad händer däremellan?
 - A Han börjar inse att han måste låtsas vara amerikan.
 - B Han börjar bete sig på ett nytt sätt.
 - C Han slutar att vara rädd för kamraterna.
 - D Han upptäcker att alla barn har samma kroppsidentitet.
4. Vilka av följande alternativa rubrikförslag täcker bäst innehållet i berättelsen om Kjartan?
 - A Bollspel - en viktig kulturell kod för barn.
 - ☒ B Handball - inte bara ett bollspel.
 - C Leken - inkörsport till en ny värld.
 - D Bollspel - ett uttryck för pojkars behov av social kontakt.

är detta lika rätt som C?
(Artikeln handlar ju om handball
och inte lek i allmänhet....)

Någon ringde om detta.

OZONSKIKTET

Ett av de miljöhot som under senare år väckt stor uppmärksamhet är uttunnningen av ozonskiktet i stratosfären. Ett intensivt arbete pågår nu i en rad länder och vid internationella förhandlingar, för att kraftigt minska användningen av freoner - CFC-ämnen - som bryter ned de livsviktiga ozonmolekylerna.

När brittiska forskare 1985 rapporterade att de upptäckt en kraftig uttunnning - ett "hål" i ozonskiktet över Antarktis, väckte detta stor uppmärksamhet - och förvåning - världen över. Visserligen hade man redan på 1970-talet bland vetenskapsmän diskuterat riskerna med användningen av CFC-ämnen (förkortningen av chlorofluorocarbons, på svenska klorfluorkarboner) särskilt riskerna med att dessa CFC-föreningar skulle kunna skada stratosfäriskt ozon. Men inte ens de mest pessimistiska forskarna trodde att förändringen skulle kunna gå så snabbt - och att den skulle bli så kraftig på ett enda ställe - Sydpolen.

Ozon är en form av syre, där tre syreatomer sitter ihop i en molekyl. Det är den enda gas i atmosfären som förhindrar att skadlig ultraviolett strålning från solen når jordytan. Ozonet har en förmåga att absorbera solljus - och framförallt den för levande varelser skadliga delen av ljuset. Det ljuset är den kortvågiga, ultraviolettera strålningen under 0,3 mikrometer. Denna typ av ljus är väldigt energirik. Det vibrerar så snabbt att det utan vidare slår sönder alla mer sammansatta molekyler. Hade detta solljus nått ner till markytan på jorden så skulle det inte finnas något organiskt liv överhuvudtaget!

Ozonskiktet är mycket tunt. Huvuddelen av ozonet finns på en höjd mellan 12 och 25 kilometer över jordytan och om man tog ned det till marken så skulle dess tjocklek inte bli mer än tre millimeter! Men trots detta spelar ozonet en livsavgörande roll för allt liv på jorden. Syret i atmosfären kommer ursprungligen från livsprocesserna på jorden. Livet var alltså en förutsättning för syrets existens, och utan ozonet i stratosfären skulle aldrig livet ha kunnat fortsätta att utvecklas.

Forskarna tror att livet på jorden uppstod i skyddat vatten eller i lerlager. När fotosyntesen kom igång producerades syre och så småningom började det byggas upp syre i atmosfären. Då bildades ett ozonskikt och den skadliga strålningen skärmades av så att ett växtliv kunde utvecklas på land. Växterna skapade därigenom sitt eget livsrum som de bibehållit i årmiljarderna.

Det är detta skydd för livet som människan skadat genom utsläppen av freoner! Idag pågår ett intensivt arbete för att få bort freonerna, men när amerikanen Thomas Midgley Jr på 1930-talet presenterade klorfluorkarboner som ett nytt köldmedium för användning i kyl- och frysskåp var det ingen som anade konsekvenserna. Tvärtom, CFC-kemikalierna var stabila, flamsäkra och helt ofarliga för människor. En sådan kemikalie, utan brandrisk och billig att tillverka, var precis vad kylindustrin länge letat efter. Kemikalierna marknadsfördes under namnet Freon, och fick vidsträckt användningsområde.

Men till skillnad från de flesta andra kemikalier så bryts inte CFC ner i troposfären, det luftlager som finns närmast jordytan. Istället fortsätter CFC-kemikalierna sakta uppåt och efter 6 till 8 år når de det lager i atmosfären som kallas stratosfären. Väl där kan CFC klara sig i åtskilliga år. Och när de väl bryts ned så kan varje kloratom som därigenom frigörs bidra till att bryta sönder tiotusentals ozonmolekyler. Nettoeffekten av den kemiska omvandlingen är att av två ozonmolekyler (O_3) har det blivit tre syrgasmolekyler (O_2), dvs en omfördelning av syre mellan dess två former. Det är detta som är nedbrytningen av ozonskiktet. Klorer har däremot inte förstörts. Det har deltagit i en reaktion utan att själv förbrukas och är därmed vad man på kemiskt språk kallar en katalysator. Teoretiskt sett kan varje kloratom som frigörs från freonerna, bryta ned över 100 000 ozonmolekyler! Tänker man då dels på att ozonskiktet är så

tunt - motsvarar 3 millimeter vid markytan - och dels på hur effektivt freonet är som katalysator, kan man börja förstå att trots att vi egentligen inte släpper ut så kolossala mängder freoner har de stor påverkan.

Världens förbrukning av CFC var i slutet av 1980-talet cirka en miljon ton om året. I Sverige cirka 5000 ton. Jämfört med många andra utsläpp är det faktiskt relativt blygsamma mängder och ändå kan dessa utsläpp hota livet på jorden! Det verkar sannerligen som om vi människor genom utsläppen av freoner hittat en "akilleshäla" i det atmosfäriska systemet, en punkt där atmosfären är känslig även för ytterst små förändringar.

Ozon nybildas hela tiden och förstörs. På hög höjd, 50 kilometer över jordytan, kan nytt ozon bildas genom solljusets inverkan, på bara några minuter. Längre ned kan det ta mycket längre tid. Problemet är att det klor som frigörs via CFC-föreningarna är det som bestämmer hur snabbt ozonskiktet kan återhämta sig. Det tar nämligen lång tid innan klorer försvinner ur systemet, det kan ta årtionden, eller i värsta fall århundraden innan kloratomerna försvinner ur atmosfären.

Under de första två åren efter upptäckten av ozonhålet över Antarktis blev det mycket debatt om orsakerna. Kunde det vara en naturlig svängning? Berodde det uttunnade ozonskiktet på extrema och ovanliga klimatförhållanden? Hade det att göra med freonerna och de på 1970-talet presenterade teorierna?

Anmärkningsvärt snabbt enade sig majoriteten av atmosfärforskarna om att den enda rimliga förklaringen till att ozonhålet uppkommit var utsläppen av CFC-kemikalier. Att uttunnningen skett just ovanför Antarktis fann man också en förklaring till. Anledningen är helt enkelt att det är så kallt där. Runt den antarktiska kontinenten blåser vindarna i en jämn, symmetrisk virvel som uteslänger varmare vindar. Extrem kyla gör att det kondenseras ut vattenmoln och salpetersyremoln. Det gör att freonets klor får möjlighet att verka extra mycket på ozonskiktet.

Att det inte blivit samma uttunnning av ozonskiktet över Nordpolen brukar förklaras med att det inte är lika kallt där, minst 10-15 grader varmare än ovanför Antarktis, och att klorer från freonerna inte får möjlighet att bli lika aggressiva.

Har det då hänt något på andra breddgrader? Det går idag inte att svara entydigt på. Statistiska beräkningar tyder på en uttunnning av ozonskiktet på några procent över delar av norra halvklotet. Om den minskningen är ett direkt resultat av CFC eller om den är en del av normala svängningar och variationer är dock inte klarlagt. En naturlig svängning av ozonhalten på uppemot 20 procent är normal och beror på meteorologiska förhållanden. Men det råder enighet om att det som fått en så dramatisk utveckling över Antarktis med stor säkerhet kan inträffa även över andra delar av jordklotet.

För vetenskapsmän och atmosfärforskare blev det en chock när rönen om ozonhålet presenterades för första gången. Att en förändring av den här betydelsen skulle kunna ske så snabbt var en obehaglig överraskning. Alla matematiska modeller man hittills räknat med hade förutsatt en mycket långsammare utveckling. Ingen hade kunnat förutse att ozonskiktet på en plats skulle kunna minska med över 50 procent på bara ett fåtal år.

Problemet med freonerna och ozonskiktet är att det vi idag noterar med mätinstrumenten är effekterna av utsläpp som skedde för 10-20 år sedan. Så lång tid kan det ta innan freonerna förflyttat sig upp i stratosfären och sedan kan de fungera som katalysatorer för nedbrytningsprocessen under åtskilliga år!

Under de senaste decennierna har människan drygt tredubblat klorhalten i stratosfären. Om det skulle gå att uppnå ett totalt och omedelbart förbud mot produktion av freon över hela världen, och samtidigt stoppa allt freonläckage, så skulle ändå

klorhalten fortsätta att öka i tio år till och sedan mycket sakta sjunka till normal nivå. I detta - det bästa tänkbara scenariot - skulle CFC fortsätta att byggas upp i atmosfären i kanske 30 - 40 år framåt och angripa ozonskiktet.

Det hoppfulla med freonproblemet är att det trots allt är tekniskt väldigt enkelt att lösa. Det handlar inte om att vi radikalt måste förändra vårt sätt att leva eller att lägga om sam-

hällets uppbyggnad. Det handlar om att avskaffa kemiska ämnen som visat sig ytterst farliga. En rad tillverkare har också visat att CFC-ämnena kan tas bort och ersättas av kemikalier som är ofarliga, åtminstone för ozonskiktet.

Källa: Sjöberg, C. och Thunberg B. 1989. *Miljöboken*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1990, s 58 f. ISBN 91-21-10737-8.

Uppgifter till texten OZONSKIKTET

5. Ozonet består av tre syreatomer som tillsammans bildar en molekyl. Men hur har det, enligt artikeln, uppstått?

- A Som ett resultat av att syret i atmosfären påverkas av solljuset.
- B Som ett resultat av att förekomsten av klorfluorkarboner tilltar.
- C Som ett resultat av ultraviolett strålning mot haven på jorden.
- D Som ett resultat av att atmosfärisk gas absorberats.

6. Hur beskrivs nedbrytningen av ozonskiktet i texten?

- A Som en omfördelning av ozonmolekyler i atmosfären.
- B Som en omvandling av ozonmolekyler till kemiska katalysatorer.
- C Som ett angrepp av kloratomer mot ozonmolekyler.
- D Som ett angrepp av syrgasmolekyler mot ozonmolekyler.

7. Enligt statistiska beräkningar har ozonlagret drabbats av en uttunning på några procent över delar av norra halvklotet. Vad beror det enligt texten på?

- A Kombinationen av ständig arktisk kyla och solljus.
- B Exceptionella meteorologiska förändringar.
- C Det har forskarna ännu inte kunnat fastställa.
- D Kombinationen av väderförändringar och CFC-utsläpp.

8. Ozon förstörs och nybildas hela tiden. Vad är det som bestämmer hastigheten i dessa processer?

- A Mängden klor från CFC-föreningarna och solljuset.
- B Klorat från CFC-föreningarna och förekomst av vattenmoln.
- C Temperaturväxlingar i de övre lagren av atmosfären.
- D Syrgasmängden i atmosfären.

JOHN BERGERS PICASSO-BOK - Två recensioner

När John Bergers Picasso-bok kom ut 1965 var föremålet för hans analyser och värderingar ännu i livet. Mästarens hovnarrar lite runt om i världen blev uppbragta över att den stores sena konstnärskap ifrågasattes och nedvärderades.

I den nu utkomna svenska översättningen av Steve Sem-Sandberg på Brombergs, vidrör Berger själv mottagandet från 1965 i sitt förord. Fräck, okänslig, pervers och smaklös är några av de dåtida omdömen som han refererar.

I ljuset av höstens och vinterns händelser i östeuropa är det inte de ovan uppräddade adjektiven som man kommer att tänka på när man nu läser om boken. Istället känns den lite gammaldags och skamfilad. Hela den marxistiska apparaten som Picasso stoppas in i känns inte lika effektiv längre, varken som politiskt eller analytiskt instrument. Det betyder emellertid inte att Bergers nät har förlorat förmågan att fånga fiskar, men det känns som om de största numera slinker igenom de stora hål som blottats i järnridån.

Picassos stora tragedi var enligt Berger att han under den senare delen av sitt liv led brist på motiv. Så står det på baksidan av boken och det är också vad den handlar om innanför de röda pärmarna.

För Berger är det inte, som han skriver, "osant" om man diskuterar ett konstnärskap utifrån formella och konsthistoriska referenser, "det är bara irrelevant". I analysen eller i skapandet av ett konstobjekt "utan relation till någon mera övergripande mänsklig erfarenhet" hamnar man i en återvändsgränd, i ett privat masturberande utan kontakt med livet. Det skedde så småningom med Picasso menar Berger, och det är därför han under långa perioder och i långa serier gör variationer av de gamla mästarnas mästerverk och också intensifierar sitt erotiska bildskapande:

"Hur intressanta de än må förefalla utför de ingenting annat än måleriska övningsstycken. Det är sådana vi förväntar oss av en ung man att åstadkomma, men inte en gammal människa som uppnått friheten att stå på egna ben."

Vad skulle då Picasso ha gjort för att undvika detta? Vad skulle ha behövt inträffa för att han inte efter 1943 skulle framstå för Berger som "ett nationalmonument som bara kunde producera trivialiteter"?

Svaren är givna, alldeles för givna, i Bergers dogmatiska analys. När Picasso gick med i kommunistpartiet borde Moskva varit framme och tagit geniets tjänster i anspråk på ett helt annat sätt än vad som skedde. Eller så skulle han lämnat Europa och rest till Indien, Indonesien, Kina, Mexico eller Västafrika. Alla de arbetena från dessa resor - som ju inte existerar - kunde ha blivit "den triumferande sista perioden i en stor konstnärs liv, den geniale konstnären på höjden av sin förmåga", utbrister Berger.

Problemet är inte att Berger ifrågasätter Picassos senare konstnärskap och att han omgav sig med narrar som fotografen D.D. Duncan. Det finns det all anledning att göra. Problemet är det svar som han kommer fram till med sitt söndertrasade fångsnät och den innebörd som han lägger i sitt uttryck, "övergripande mänsklig erfarenhet". Det är inte samma innebörd som jag - och Picasso - lägger i det.

I enskilda analyser kan Berger vara strålande. Men paradoxalt nog är det när han använder sig av den formala och individualpsykologiska analysen och glömmar av den historisk-politiska doktrinen, som han fångar de största fiskarna. Det är när han metar och inte fiskar med sin marxistiska bottentrål som hans bok får ett värde, och det skall poängteras, ett stort och bestående värde.

Lars-Göran Oredsson

Källa: *Konstperspektiv* nr 1, 1990

John Bergers *The Success and Failure of Picasso* som äntligen kommit ut på svenska är en historisk bok. När den första gången slog ner i konstvärlden, 1965, var det som en bomb. För första gången vågade någon göra en kritisk analys av Picassos konstnärliga utveckling.

Vad Berger frammanar i sin bok är inte den vanliga bilden av Picasso som hjälte och geni. Helgonet får istället bli människa, och geniet konstnär. Just härigenom lyckas Berger med vad ingen tidigare gjort, nämligen att belysa konstnärens inre motsättningar. För detta är en bok om konstnären Picasso. Skvallret om konstnärens sexualliv och sensationella historier om hans privatliv är något Berger inte är särskilt intresserad av.

Men Berger undviker inte endast skvallret, han undviker även att falla i konstkritikens och vetenskapens förmodligen vanligaste fälla, personkultens och mytbildningens. Trots att Berger inte är någon konstkritiker i traditionell akademisk mening har detta verk kommit att inta en avgörande plats i den befintliga Picasso-litteraturen.

Fastän Berger i sin metod vilar mot den tyska konsthistorikern Max Raphaels teoretiska skuldra (till vilken han också delvis tillägnar boken), är det trots allt hans förmåga att iakttä, att se, visuellt likaväl som konceptuellt, de personliga och historiska faktorer som avgjorde och formade Picassos konstnärskap, som gör boken till en spännande och intressant läsning.

Två av Bergers viktigaste teser - att Picassos konstnärliga utveckling efter 1945 är en nedgångsperiod, att perioden efter kriget inte visade något framåtskridande i jämförelse med vad han tidigare skapat, samt att merparten av Picassos senare betydande verk är variationer på teman inlånade från andra målare - är provocerande och tankeväckande. Men förefaller efterhand övertygande, efter den stora retrospektiva Picassoutställningen i Paris för något år sedan, samt vad som visades i Stockholm. Men Berger för inte endast fram nya teser kring Picassos konstnärskap, han vågar också föreställa sig alternativa utvecklingsvägar för konstnären om de historiska och sociala förhållandena varit annorlunda. Det är bl.a. denna orädsla och odogmatism som gör boken så spännande och stimulerande.

Vad gäller bokens översättning bör åtminstone påpekas att titeln i den svenska översättningen starkt försvagats: *Picasso - framgångar och misslyckanden* kan aldrig bli detsamma som den engelska titeln mer skarpa och till innehållet mer trogna *Picassos framgång och misslyckande*. För den observante läsaren är skillnaden tydlig.

Slutligen: För den konstintresserade är detta en intellektuell höjdpunkt, ja en ren nödvändighet för varje konsthylla med självaktning. Mitt enda råd är: köp den!

Jonas Stampe

Källa: *Konstperspektiv* nr 1, 1990

Uppgifter till texten

JOHN BERGERS PICASSO-BOK - Två recensioner

9. Vilken orsak anger John Berger till att Picassos konstnärskap stagnerade i mitten av 40-talet?
- A Picasso återvände till sin ungdoms motiv och tekniker.
 - B Picasso saknade uppslag som kunde ha förnyat och fördjupat hans konstnärskap.
 - C Picasso omgav sig med dåliga rådgivare och gick med i kommunistpartiet.
 - D Picasso anpassade sig för mycket till efterkrigstidens sociala och konstnärliga strömningar.
10. De två recensenterna, Stampe och Oredsson, har bägge synpunkter på Picassos konstnärskap och Bergers analysmodell. Vilket av följande påståenden finns det belägg för i någon av recensionerna?
- A Oredsson är kritisk mot Bergers analysmodell men positiv till Picassos senare verk.
 - B Oredsson är kritisk mot Picassos senare verk och positiv till Bergers analysmodell.
 - C Stampe är kritisk mot Bergers analysmodell men positiv till Picassos senare verk.
 - D Stampe är kritisk mot Picassos senare verk och positiv till Bergers analysmodell.
11. Vad är, enligt Berger, Picassos många senare konstverk med sexuella motiv ett uttryck för?
- A Picassos strävan att avliva helgonmyten om sig själv.
 - B Picassos tilltagande avskärmning från samhället.
 - C Picassos brist på historiska referenser.
 - D Picassos omättligen livsaptit.
12. Kan rubriken "Picasso - geniet som dogmatisk konstnär" anses sammanfatta någon av recensionerna - och i så fall vilken?
- A Ja, Oredssons recension.
 - B Ja, Stampes recension.
 - C Ja, båda recensionerna.
 - D Nej, inte någon av recensionerna.

SEDER

Studiet av det kulturella beteende som sederna utgör är så centralt inom etnologin att denna rentav kallats sedernas vetenskap. Ruth Benedict säger i sin bok "Kulturmönster" att "det finns intet socialt problem som är mera angeläget för oss att förstå än frågan om den roll som seder och bruk spelar. Så länge vi icke känner till deras lagar och variationer måste de viktigaste fakta som komplicerar det mänskliga livet förbli obegripliga". Seden bjuder. "Custom is King" är en betecknande titel på en festskrift till en engelsk antropolog. Ett exempel härpå lämnar ett uttalande av en präst i Hälsingland år 1873 apropå de där förekommande nattfrierierna: "Vad som blivit s.k. socknased synes för hälsingen gälla mer än både gudomlig och mänsklig lag".

Sedens normativa karaktär beror inte på att den följer en nedskreven ordning. Skriftliga agendor eller program förekommer endast undantagsvis vid officiella ceremonier. Seden får inte heller sin styrka genom lagligt stöd utan genom att den är accepterad inom den grupp där den råder. Gränsen mellan sed och lag kan dock vara flytande. Lagar kodifierar ofta tidigare praxis. Sed kan bli lag och lag kan åter bli sed. Böneringningen eller -klämtningen morgon och afton i kyrkklockorna var ursprungligen en sedvänja som efter hand fick ökad utbredning genom att avlat var förbunden med att man läste Ave Maria då man hörde ringningen. Efter hand föreskrevs sådan ringning i stiftsstadgor och år 1686 i den riksgiltiga kyrkolagen. Så småningom blev lagföreskriften svår att upprätthålla i vissa trakter och från 1909 är ringningen inte längre obligatorisk. Beslut om dess fortbestånd skulle fattas av de lokala myndigheterna. I våra dagar kvarlever ringningen i vissa delar av landet åter som sed.

För upprätthållande av seden spelar sanktionsmedel av olika slag en stor roll precis som inom lagstiftningen. Den som inte följer sedens bud bestraffas. Seden normeras genom den sociala kontrollen.

Seden är en gemensam handlingsform för alla i samhället eller för grupper i samhället. Det betyder att den *upprepas* så länge den anses meningsfull. Genom det sociala trycket iakttas den även då den kan vara en börda för den enskilde. Men efter hand som dess "dysfunctions" blir alltmera påtagliga så förändras den. Ransoneringarna under och efter andra världskriget medförde t.ex. att bjudningsseden förändrades. Svårigheten att få kokfruar eller hemhjälp inom den borgerliga kulturen fick samma verkan. Vi kan kanske rentav tycka att sederna har mindre betydelse i nutidssamhället än de hade i det äldre samhället. Detta är dock ej troligt. Många seder revitaliseras och nya seder tillkommer. Somliga seder överföres från en social miljö till en annan. Hemseder kan bli föreningsseder, men det finns även exempel på motsatsen.

Till skillnad från lagen är seden inte allmänt gällande. Vad som är sed i en bygd eller i en grupp kan betraktas som osed i en annan. I det äldre samhället hade sederna ofta en regional utbredning. Det har därför varit en viktig uppgift för sedforskningen att kartlägga utbredningsområdena. Ofta visar det sig att en sed inom ett område motsvaras av en annan i ett angränsande område. Det kan även hända att samma sed (t.ex. att tända årseldar) är knuten till olika tillfällen i olika områden.

I det moderna samhället är det bl.a. på grund av omflytningen inte alltid möjligt att urskilja regionala sedmönster. Det kan däremot mycket väl hända att man på familjenivå finner särskilda seder, vilket kan förklaras t.ex. genom utländskt inflytande. En bygdesed kan också fortleva som familjesed i ett upplösningsskede. Vid all sedforskning är det betydelsefullt att undersöka på vilken nivå seden fungerar (t.ex. individualnivå, församlingsnivå, riksnivå).

Att seden är en samhällsfunktion betyder också att den fungerar i bestämda situationer. Vilka?

Det visar sig att sederna i stor utsträckning är knutna till sådana tillfällen som innebär övergång från en period eller från en status till en annan. Den franske forskaren van Gennep har infört beteckningen *rites de passage* eller övergångsriter för sådana seder. En övergångsrit definieras som "en traditionell ritual genom vilken en individ förflyttas från en status till en annan". De flesta sådana riter kännetecknas av tre faser. Den första utgöres av separationsriter, genom vilka individen lösgöres från sin tidigare sociala gemenskap. Därpå följer isolationsriter, varvid individen är utesluten från den sociala gemenskapen och närmast är statuslös. Slutligen följer integrationsriter, varvid individen infogas i en ny social gemenskap och erhåller en ny status. Svensxor och möhippor är typiska separationsriter, varvid brudgum och brud tar farväl av sitt gamla umgänge. Sängledningen, då brudfolket fördes in i sin kammare och brudtacket lades över dem, var en urgammal rättssedvänja som tillika var en isolationsrit. När ungdomen söndagen efter vigseln gick till kyrkan för att "ståta" så var detta en integrationsrit, som innebar ett infogande i en ny social gemenskap, det äkta ståndet. Ursprungligen blev bruden därvid kyrktagen precis som efter barnsbörd.

Den polarisering mellan gammalt och nytt, mellan förgånget och tillkommande, som ligger i övergångsriten möter vi ofta i annan form i sederna. Dessa visar sig nämligen vara lika användbara till hedersbevisning som till straffmedel. En kyrktagningsakt, en vigselakt, en begravning kunde få vitt skiftande innebörd, beroende på rådande omständigheter. För begravningen fanns det olika kategorier från hederlig till neslig.

Många seder syftar främst att kommunicera status eller statusskillnader. Kyrkklockornas klang kunde den ena gången betyda "en rik man är död", nästa gång "en fattig är död". Men den kunde också betyda "en man är död" eller "en kvinna är död". Betydelseskillnaden är ofta kopplad till kvantitativa uttryck. Den rikaste mannen får de flesta klockorna. För en man ringes med storklockan medan kvinnan för nöja sig med lillklockan o.s.v. Ju flera brudpigor, desto finare bröllop. Ju flera kransar, desto ståtligare begravning. I ansträngningarna att skaffa så mycket heder som möjligt skyddes knappast några medel. Under stormaktstiden kunde man låta en herremannabegravning anstå i månader, ja år, för att skaffa medel att göra den tillräckligt ståtlig. N.G. Bruzelius omtalar att begravningskalasen bland bönderna på Österlen kunde få svåra ekonomiska följdverkningar för de efterlevande. Många sökte därför redan i livstiden ordna för sin egen jordafärd eftersom den skulle bidra till eftermälet. I vår egen tid är det dagstidningarna eller för kända personer veckotidningarna som svarar härfor.

Källa: Bringéus, Nils-Arvid. 1990. *Människan som kulturvarelse*. Stockholm: Carlssons förlag. 4:e rev. upplagan, 152 ff. ISBN 917798 3874.

Uppgifter till texten SEDER

13. Vad vill författaren belysa med citaten i textens inledning?

- A Att sedernas historia går långt tillbaka i tiden.
- B Att sederna har en stark ställning som kulturmönster.
- C Att sedforskningen ännu är relativt outvecklad.
- D Att studiet av seder gett upphov till en särskild vetenskap.

14. Vilken av följande faktorer är enligt texten viktigast för en seds möjlighet att fortleva?

- A Att den inte blir föremål för lagstiftning.
- B Att den godtas och upplevs som viktig inom den grupp där den förekommer.
- C Att den anknyter till återkommande, vardagliga händelser.
- D Att den är knuten till en bestämd social miljö.

15. Hur har enligt texten övergången till ett modernt samhälle förändrat bruket av seder?

- A Det sociala trycket att tillämpa seder är inte längre lika starkt.
- B Sederna har blivit föremål för ökat utländskt inflytande.
- C Sederna begränsas oftare till att gälla enbart inom familjen.
- D Sederna är inte längre lika bundna till bestämda geografiska områden.

16. Hur kan texten bäst beskrivas?

- A Som ett uttryck för sedforskningens ökade aktualitet.
- B Som en historik över sedernas ursprung.
- C Som en beskrivning av sedernas karaktär och funktion.
- D Som en redogörelse för sedforskningens viktigaste uppgifter.

KUNSKAP OCH KULTUR

Bildning och kultur är högt skattade men sällsynta ting, åtminstone i skolan att döma av debatten om kultur och kunskap i svenska skolan. Eleverna saknar t.ex. bekantskap med Sofokles, Antigone och Tegnér. Vilka av dagens elever kan ge några "stålblanka romarcitat"? Vem kan deklamera "Det eviga"? Frågan är förstås hur många ur gårdagens generation som kunde detta - utöver de som blev lärare och kulturpersonligheter. Myten om att det var i skolan som vi lärde oss det vi kan av bildning och kultur sitter hårt fast. Den kanske skulle rubbas om man bläddrade lite i sina gamla läroböcker. Det mesta av "bildningen" förmedlades i själva verket inte förrän i gymnasiet, och det som vi lärare i dag kan i våra ämnen har vi med största sannolikhet lärt oss långt senare. Verkligt alarmerande är samtidigt att så få elever tycks ha fattat de grundläggande villkoren för vårt liv på jorden. Problematisk är också bristen på respekt för de grundläggande mänskliga rättigheterna som den yttrar sig i uttalanden från grupper av ungdomar.

Debatten om kunskapen i skolan påminner i vissa stycken om 1880-talets strid om latinets ställning. Skulle det "bildande latinet" bytas mot "realämnen"? Skulle "Nytta" få slå ut "Bildningen"? Som vi vet så förlorade latinet. Latinet ersattes av ämnen som man (dvs pojkar) bedömdes ha mer nytta av, kunskaper som bättre behövdes för den blivande ingenjören eller ämbetsmannen. "Den rena kulturen" fick ge vika för "den nyttiga tekniken".

Betyder det att det kultiverade/kulturella skiktet blivit motsvarande mindre i vårt land? Eller är kultur också andra ting? Kan också kunskaper i naturvetenskap vara "bildning"? Frågan om vad skolan skall förmedla för kunskap är också en fråga om kulturarv. Den opinionsbildning för en återgång till det klassiska urvalet i fråga om "den goda litteraturen" och "de gamla goda kunskaperna" som framträder under beteckningen kulturarvsdebatten uppträder som om alla problem var lösta: Kulturarvet skall återupprättas. Eleverna skall läsa/kunna klassikerna.

I själva verket är problemen knappast ens ställda. En rad frågor är obesvarade: Vad är det som säger att alla unga människor behöver läsa samma böcker vid samma tid? I vilken mening är det lästa "gemensamt"? Behöver vi inte fundera över att människor tar till sig det lästa på olika sätt eller inte tar till sig det? Vad är det som hotar den nationella identiteten och det kulturella arvet och vad gör vi åt det i en datoriserad skola? Vad tänker vi på när vi talar om att "värna kulturen i skolan" eller att "återupprätta kulturarvet"? Är det kultur i betydelsen kulturens produkter eller är det kultur i meningen det sätt vi lever vårt liv?

Den första innebörden är den vanligaste när det gäller vad skolan skall ge eleverna. Det handlar om kulturprodukter i form av böcker, konst, hantverk, musik osv. En antropologisk definition innehåller mycket mer. Till exempel följande av Ulf Hannertz:

"En kultur omfattar grundläggande värderingar och uppfattningar om hur världen, samhället och människorna är funtade, sätt att lösa problem och sätt att uttrycka sig. Mera konkret omfattar den sätt att gå och att stå, sätt att röra armar och ben och ansiktets småmuskler, sätt att prata, att vara tyst, klä sig, uttrycka tacksamhet, göra affärer, vara grannar och mycket annat."

Kultur blir med denna definition något mer än kulturprodukter. Det handlar snarare om "livet självt". Detsamma gäller rimligen också för kulturarvet. Inge Jonsson definierar detta så:

"Vad är egentligen 'kulturarvet'? Det är språk och levnadsvanor, det är samhällsform och arbetsorganisation, det är

familjestruktur och vänskapsband, det är traditionsförmedling och värdeskapande, det är lag och rätt, tro och vetande."

I en bok som från olika håll belyser kulturarvet i undervisningen i svenska, diskuterar Lars Lönnroth innehållet i de litterära kulturarvet. Det är då kulturens produkter i form av litterära texter han intresserar sig för. Han konstaterar därvid att detta kulturarv på intet sätt är en gång för alla givet. Tvärtom varierar vad som betraktas som god litteratur med samhällets struktur liksom med tid och rum. I en ny social och kulturell situation blir tidigare "klassiker" ointressanta och deras plats i skolans kulturarvsförmedling tas av andra verk. Lönnroth exemplifierar med den s.k. "klassikerlistan" vid slutet av 1700-talet:

"Latinska författare som dithills i flera hundra år betraktats som eviga - t.ex. Seneca och Terentius - förlorade snabbt det mesta av sitt marknadsvärde. 'Barbarisk' poesi som Eddan och Ossians sånger förvandlades plötsligt till ny hårdvaluta. Förändringarna berodde delvis på att nya sociala grupper började dominera den kulturella offentligheten. Det 'folkliga' och 'primitiva' spelades ut mot den äldre klassicismen. Förmodligen upplevdes detta av den äldre generationen som ett fullständigt raserande av det dåvarande kulturarvet. Vad som i själva verket hände var emellertid, att det gamla arvet delvis ersattes av ett nytt".

*

"Skolkunskaperna skall också ge barnen de historiska sambanden och det kulturella arvet" (Gunnar Ohrlander, Kunskap i skolan, s. 181).

Citatet illustrerar hur oproblematiskt skolkunskapens innehåll behandlas i debatten. Kunskap är kunskap och kunskap är makt. Så enkelt är det ju inte. Kunskap är också någons kunskap. Att klassisk-humanistisk kunskap haft så hög status har rimligen att göra med att den länge var sammankopplad med världslig och kyrklig makt. Att utplåna kunskaper - alternativt att ge nya - hos en folkgrupp är ett vanligt sätt att härska. Fördömandet av kvinnors kunskaper om läkeväxter och sjukdomsbot och häxkonst, bl.a. i vårt land, är bara ett exempel på sambandet kunskap - makt. Det är också påtagligt hur dominerande mäns kunskaper - dvs både kunskaper om män och kunskaper för män - har varit i skolans undervisning och fortfarande är. Historia är historien om berömda män - kungar, statsmän, vetenskapsmän och krigsmän. Varför förtogs häxprocesserna? Varför skrivs så lite om kvinnornas roll, t.ex. under franska revolutionen?

Källorna berättar mest om män och mest om "överklassens" män. I litteraturundervisningen är det dessa som utgör "litteraturhistorien" och som levererar de flesta texterna. Det är ont om exempel från folkdiktning eller folkkultur. Varför är kemi- och fysikundervisningen så koncentrerad kring abstrakta processer, laborationer med dyr utrustning som inte finns utanför laboratoriet? Varför handlar det i så hög grad om industriprocesser och mäns maskiner när det dagliga livet är fullt av kemi och fysik när potatisen kokar, gröt bränner vid och saften jäser. Vem gör urvalet? Vem bestämmer vad som är värt att veta och kunna? Det "kulturarv" man möter i debatten tycks huvudsakligen vara det gamla pojkläroverkets. Det är därmed också överklassens manliga kultur som framträder som idealet. Att "kultur" liksom "skolkunskap" kan vara olika ting beroende på perspektivet faller då bort.

Källa: Svingby, Gunilla 1985. *Sätt kunskapen i centrum! Skolöverstyrelsen. I brännpunkten*, B 85:1, 9 f.

Uppgifter till texten KUNSKAP OCH KULTUR

17. Vilket alternativ anger de faktorer som enligt texten påverkar det litterära kulturarvets innehåll?
- A Reformen inom skolväsendet.
 - B Ideologiska och religiösa strider.
 - C Generationsmotsättningar.
 - D Sociala eller kulturella omvälvningar.
18. Hur ställer sig textförfattaren i den debatt om kunskapen i skolan som hon refererar till?
- A Hon anser att kulturen får för liten plats i undervisningen och att elevernas egen kunskap om mänskliga livsvillkor inte tas tillvara.
 - B Hon anser att det gamla bildningsidealet saknar värde och kräver i stället att det ersätts med folklig kultur och kunskap.
 - C Hon tar indirekt ställning i debatten genom att resa ett antal grundläggande frågor om kulturarv och skola.
 - D Hon vill inte delta i debatten eftersom de verkliga problemen om kunskap och kultur inte diskuteras.
19. Vilken invändning riktar författaren mot användningen av begreppen "kultur" och "kulturarv" i debatten?
- A Det är förlegade begrepp som inte angår dagens skolelever.
 - B Begreppen är endast relevanta för en viss social elit.
 - C De båda begreppen ges oftast alltför snäva definitioner.
 - D De båda begreppen används slarvigt och blandas ofta ihop med varandra.
20. Vilket av följande rubrikförslag fångar bäst textens huvudinnehåll?
- A Kulturarvet i skolan — nödvändigt att återupp-
rätta.
 - B Kulturarvet i skolan — en fråga om makt.
 - C Kulturarvet i skolan — bortglömt av kvinnorna.
 - D Kulturarvet i skolan — kunskap utan social
förankring.

FÖRHANDLINGSPLANERING

Den enskilda kommunen kan stoppa projekt genom att vägra att anta en plan, men inga planmyndigheter kan tvinga en fastighetsägare att satsa på ett ny- eller ombyggnadsprojekt, som han inte finner lönande.

En förutsättning för planering genom förhandling mellan kommun och byggherre är att båda parter är angelägna om att komma fram till en uppgörelse. Därför är de ömsesidigt beroende av varandra. Kommunen kan inte bortse från byggherrens krav på lönsamhet. Byggherren måste räkna med kommunledningens behov av legitimitet för sina politiska beslut. Legitimiteten är bl.a. beroende av hur en större allmänhet kommer att uppfatta den färdiga stadsmiljön.

Förhandlingarna brukar resultera i "paketlösningar", vilket innebär att den som vill förverkliga ett lönsamt projekt samtidigt tar på sig ansvaret för delar av den gemensamma miljön.

→ Förhandlingsresultatet ges formen av ett planförslag, som i slutänden antas av kommunfullmäktige. För att klara en komplicerad förhandling måste kommunens företrädare ha en realistisk uppfattning om de ramar inom vilka de kan göra medgivanden utan att riskera att förhandlingsresultatet rivs upp i den politiska processen. Parallellt med förhandlingar med exploatören pågår därför underhandlingar med politikerna om de miljökrav som projektet måste uppfylla för att en plan ska kunna antas i största möjliga enighet.

I plan- och bebyggelsefrågor, som hänför sig till en avgränsad del av kommunen, brukar majoriteten av kommuninvånarna vara marginellt berörd av de politiska besluten, medan det nästan alltid finns en minoritet, som mer än andra får kännning av beslutens konsekvenser. Planlagstiftningen förutsätter att den direkt berörda kretsen av sakägare får tillfälle att yttra sig om förslagen. Fastighetsägare har också vissa rättigheter till ersättning för skada och intrång, vilket begränsar innehållet i de politiska besluten. Veto rätt för de berörda skulle dock leda till helt oöverkomliga transaktionskostnader och i praktiken göra planläggning omöjlig. Den minoritet som berörs är alltså beroende av att majoriteten i de politiska församlingarna tar hänsyn till dess synpunkter och intressen. Byggnadsnämndens tjänstarkitekt brukar i detta sammanhang spela en medlande roll. Han försöker jämka planförslagen så att alla parter blir nöjda eller åtminstone så litet missnöjda som möjligt.

När ett färdigförhandlat planförslag ställs ut, finns det emellertid ytterst små möjligheter för dem som inte deltagit i vare sig förhandlingen eller den politiska beslutsprocessen att genom anmärkningar få förslaget ändrat. I de boendes och fastighetsägarnas ögon är kommunen då lierad med exploatören. Detta minskar deras tilltro till de kommunala planmyndigheternas vilja och förmåga att opartiskt medla mellan exploatörens och sakägarnas intressen i det aktuella planärendet.

Arkitektrollen i planeringen är att vara uppdragsgivarens förtroendeman. Kommunens tjänstarkitekt har deltagit i förhandlingarna på uppdrag av kommunstyrelsens ledande politiker. Tjänstarkitektens medlarroll skulle kräva en gentemot kommunstyrelsen självständig byggnadsnämnd. Med länsstyrelsen i ryggen var det tidigare åtminstone teoretiskt möjligt för byggnadsnämnden att hävda en från kommunstyrelsen avvikande ståndpunkt i planfrågan. Byggnadsnämndens relativt självständiga ställning i planfrågor har emellertid successivt försvagats. Det är en utveckling som pågått sedan 1960-talet, då kommunerna blev alltmera aktiva i bostadsförsörjningen, och kommunstyrelsen tog över ledningen av planeringsverksamheten. Plan- och bygglagen (PBL) bekräftar endast vad som skett.

Det som är nytt på 1980-talet är att tyngdpunkten i byggnadsverksamheten förskjutits från nya bostadsområden på jungfrulig mark till saneringsprojekt, kommersiella byggnader

och kommunikationsanläggningar. Kommunens planadministration är lika aktiv som någonsin, fast det nu handlar om att hjälpa fram andra typer av projekt.

Tidigare kunde länsstyrelsen vid fastställelseprövningen av ett kommunalt planförslag med en viss auktoritet bevaka de boendes intressen. Det gjorde den framför allt genom att kräva att församlingar av gällande plan för de redan etablerade fastighetsägarna skulle vara motiverade av något beaktansvärt allmänt intresse. I propositionen till PBL gjordes det dock klart att de boende och andra sakägare inte i besvärssärenden skulle kunna åberopa motstående allmänna intressen som stöd för sina klagomål (Prop 1985/86:1 sid 365). De klagande kan alltså inte hävda att det "allmänna intresse" som föranlett planändringen i själva verket är ett särintresse med mycket måttlig legitimitet jämfört med det allmänna intresset av att slå vakt om kvaliteten i den befintliga miljön och respektera gällande plan.

Med vilka argument skulle överprövande instanser numera kunna tillgodose enskildas klagomål, om kommunen exempelvis låter en byggjätte placera ett kontorshus i stadsdelens park? Den gamla stadsplanens genomförandetid har för länge sedan gått ut. Några gamla löften om byggnadsrätt behöver man alltså inte längre stå för. Varför skulle löftet om en park vara mer sakrosankt, när det nu finns ett kommunalpolitiskt beslut om att förtäta bebyggelsen? Det politiska beslutet har stöd i förhållandet att de som använder just den här parken är i minoritet. För majoriteten representerar nybygget välbild och framåtskridande, och kommunen har fått betalt för mark, som annars bara skulle fortsatt att kosta skötsel och underhåll. Absoluta normer för andelen friyta finns inte att åberopa. Det går praktiskt taget alltid att peka ut andra stadsdelar, som proportionellt har mindre av friyta än denna.

Bristande respekt för legitimiteten hos kommunala planbeslut tar sig uttryck i olika former av protestaktioner. Sådana protester har flera gånger lett till regeringsbesvär. Andelen klagomål från ideella föreningar med miljövard på programmet och tillfälligt organiserade grupper, som engagerat sig i en viss planfråga, sexdubblades mellan 1974 och 1980.

Det man velat uppnå med protesterna kan beskrivas som *kontroll över närmiljön*. Förändringar, vilka kan innebära församlingar, får inte komma oförberett eller sakligt omotiverat. Anspråken och förväntningarna på att effektivt kunna utöva den här kontrollen har med tiden spritt sig till allt bredare befolkningslager, och den vidgade besvärsmöjligheten i PBL, som nu inkluderar även hyresgäster, kan tolkas som ett erkännande av det berättigade i dessa anspråk.

Frågan är dock om de boendes ställning i planeringsprocessen i realiteten har förstärkts, eller om den i själva verket har försvagats, eftersom länsstyrelserna inte längre prövar kommunernas planer för fastställelse.

De som inte själva bygger utan i stället drabbas av andras projekt är nu mer än tidigare beroende av att deras rättigheter och intressen tas till vara på kommunal nivå med samma professionella omsorg och skicklighet som exploatörens. Det kräver att berörda parter är sakkunnigt representerade i förhandlingar om aktuella projekt i ett skede, då slutresultatet ännu är påverkligt. Med hänsyn till kommunernas alltmera uttalade engagemang i exploateringsärendena är det viktigt för planbeslutens legitimitet att den sakkunskap de berörda får tillgång till är fristående från kommunens. En reform med syftet att säkra objektiv sakkunskap för de berörda är angelägen, eftersom den nuvarande ordningen med förhandlingar mellan organiserade intressenter synes vara en utveckling utan återvändo.

Källa: Floderus, Åsel. 1989. *Planeringens trovärdighet*. Statens institut för byggnadsforskning.

Uppgifter till texten FÖRHANDLINGSPLANERING

21. Hur beskrivs systemet med stadsplanering genom förhandling i texten?

- A Som ett sätt att ge den breda allmänheten ett indirekt inflytande över stadsmiljön.
- B Som ett växelspel där båda parter måste ta hänsyn till den andra partens argument och intressen.
- C Som en sluten process som i första hand gynnar de kommersiella krafterna, d.v.s. byggherrarna.
- D Som ett förlopp kommunen har svårt att styra, eftersom dess förhandlare inte har full rörelsefrihet.

22. Vilken är artikelförfattarens främsta invändning mot hur gällande förhandlingsplanering tillämpas?

- A De som berörs av en förändring kommer inte till tals medan planbesluten ännu kan påverkas.
- B Förfarandet ger upphov till alltför många protestaktioner.
- C Miljöintressena kan inte tillgodoses i tillräcklig omfattning.
- D Tjänstarkitektens roll som medlare är alltför svag.

23. Vad vill artikelförfattaren framför allt betona med exemplet om kontorshuset i parken?

- A Att välstånd och framåtskridande alltid kräver ett pris.
- B Vilka konsekvenser kommunernas ökade satsningar på kommersiella byggnader kan få.
- C Hur berörda minoriteter fått sämre möjligheter att ifrågasätta huruvida planändringen främjar allmänintresset.
- D Hur systemet med förhandlingsplanering bäddar för protestaktioner.

24. Viken instans tar slutgiltig ställning till det planförslag som förhandlats fram?

- A Kommunstyrelsen
- B Kommunfullmäktige
- C Länsstyrelsen
- D Byggnadsnämnden

PROVET ÄR SLUT. OM DU HAR TID ÖVER, GÅ TILLBAKA OCH KONTROLLERA DINA SVAR.

